

Den gamle og den nye skriftsproglighed

En kommentar til Peter Heller Lützens glimrende artikel om Literacy i KvaN og Viden om Læsning, hvor jeg efterlyser en sammenligning med andre traditionelle læsepædagogiske tilgange end lydmetoden i hans præsentationen af New Literacy-begrebet. For i modsætning til forskellene fra lydmetoden har New Literacy (den nye skriftsproglighed) flere fællestræk med indkultureringspædagogikken, som jeg argumenterer for hører ind under den nye skriftsproglighed.

Peter Heller Lützens artikel *Literacy – et samlet blik* er en beundringsværdig klar fremstilling af et vanskeligt emne, som for os 'gamle' kræver nytænkning og omstilling af vante begreber. Sådan havde jeg det i hvert fald tidligere, når jeg diskuterede det nye danske literacy-begreb med yngre kolleger. Højtlyvende teorier om kommunikation som aflæsning af betydningsbærende tegn, hvor ikke bare fokus på verbalsprog tale og skrift var nedprioriteret, men nu også det ellers helt nye modeord literacy erstattet af et altomfattende engelsk begreb, *semioy*. At læsning af digitale tekster måtte medføre et nyt og udvidet læsebegreb, var til at forstå. Men at verbalsprog og skriftsprog nu pludselig befandt sig nederst i det pædagogiske interessefelt, var svært at forstå. Det var i hvert fald det indtryk jeg fik, når jeg drøftede emnet med fagkolleger. Lineær tekstlæsning af bøger, aviser og blade var vel stadig en kompetence af central betydning i et moderne skriftsamfund?

Adskillelse af delfærdigheder

Men til min store glæde opdager jeg så nu efter at have læst Peter Heller Lützens artikel, at den nye skriftsproglighed har flere fællestræk med den ene af de to hovedretninger i traditionel læsepædagogik. For når Lützen sammenholder firlagsmodellen af læsning, hvor fire kompetencer integreres, med en læsepædagogik, som i stedet fokuserer på at indlære én kompetence ad gangen, begyndende med afkodning, kan det kun være lydmetoden, *phonics*, han tænker på. Det fremgår derimod ikke af artiklen, at der også har været forskere og praktikere, som gennem årtier har argumenteret for en helt anden vej til læsning end lydmetoden, nemlig en sproglig-kommunikativ, interessebaseret brug af skriften i uformel social praksis sammen med nære voksne i konkrete, meningsfulde situationer, i USA kendt som *whole language*-bevægelsen, i Skandinavien som *indkultureringspædagogik*. Her bliver de fire kompetencer, som Lützen nævner, nemlig kritisk, pragmatisk, semantisk og afkodning, i høj grad integreret.

I lydmetoden opfatter man derimod læsning som en proces, der er sammensat af en række delfærdigheder, som må indlæres og trænes hver for sig, sekventielt og i en bestemt rækkefølge: (1) identifikation af forlyd og andre enkeltlyde i talte ord, (2) bogstavernes navne, (3) bogstavernes standardudtale og deres funktion som repræsentation for lyde, (4) lydlæsning af lydrette nonsensord, (5) afkodning (lydlæsning) af lydrette skriftord, (6) højtlysning af skolesprog i enkle, lydrette tekster, (7) stillelæsning med forståelseskontrol af skolesprog i enkle, lydrette tekster, (8) stillelæsning af naturligt skriftsprog i alderssvarende, autentiske litterære og faglige tekster.

Bemærk, at punkterne 1-6 alle hører ind under afkodning i betydningen lydlæse bogstavrækker i overensstemmelse med reglerne for omsætning mellem sprogets lydsystem og skriftsystem. Først fra punkt 7 fokuseres der på indholdsforståelse af skoletekster (typisk i 2.-3. klasse), og først i 3.-4. klasse bliver læsning af autentiske tekster skrevet i et naturligt skriftsprog almindelig.

Det her beskrevne forløb ville være et typisk standardforløb i en undervisningen styret af læsebogssystemer, arbejdsbøger, frilæsningsklassesæt og andre læremidler bygget på lydmetoden. Selv om

der selvfølgelig er lærere, som bryder det læremiddelstyrede forløb, vil langt størstedelen af skolens nuværende begynderundervisning kunne genkendes i den ovennævnte beskrivelse.

Syntese af delfærdigheder

I Peter Heller Lützens analyse af, hvordan han har læst en italiensk børnebog om fødevarer sammen med sin søn, fremgår det tydeligt, at de fire 'ressurser', kritisk, pragmatisk, semantisk og afkodning, alle er i spil, uden at nogen af dem er vigtigere end de andre. Dette forhold nævner Lützen som et eksempel på en afgørende forskel mellem den nye skriftsproglighed (New Literacy) og den traditionelle læseundervisning, der opfatter læsning som et samlesæt af adskilte delfærdigheder.

Men her er det, jeg vil påpege, at man i indkultureringspædagogikken ikke deler lydmetodens syn på nødvendigheden af en sekventiel indlæring af enkeltfærdigheder. På samme måde som i Lützens og hans søns fælles læsning af den italienske børnebog, vil man i den anbefalede fælleslæsning voksen-barn af børnebøger finde alle fire 'kognitive ressourcer' aktiveret. I den dansksprogede tekst vil den voksne desuden kunne udpege centrale ord i teksten, så både indholdsforståelse (semantik) og afkodning (skriftord-betydning) kan tilgodeses.

Både i indkultureringspædagogikken og *whole language*-bevægelsen mener man, at talesprog og skriftsprog læres bedst ved at blive brugt efter sin hensigt i naturlige sprogbrugssituationer sammen med personer der behersker sproget. Som Frank Smith, internationalt kendt læseforsker og modstander af lydmetoden, udtrykker det:

Whole language: An educational movement based on the belief that language learning takes place most effectively when learners are engaged collaboratively in meaning and purposeful uses of language, as opposed to exercises, tests, and drills. (Smith 20012:331)

Og at sprog ikke skal indlæres som adskilte delfærdigheder, fordi man derved øver vold mod selve dets natur som bærer af betydninger, udtrykker ophavsmanden til *whole language*-bevægelsen sådan:

Many school traditions seem to have actually hindered language development. In our zeal to make it easy, we've made it hard ... primarily by breaking whole (natural) language up into bite-size, but abstract little pieces. We took apart the language and turned it into words, syllables, and isolated sounds. Unfortunately we also postponed its natural purpose – the communication of meaning – and turned it into a set of abstractions, unrelated to the needs of the children we sought to help. (Goodman 1986:7)

På linje hermed hedder det i en definition på indkulturering som formidlingsprincip for skriftsprog:

Barnets brug og læring af skriftsprog i en uformel social praksis sammen med nære voksne. (Kjertmann 2004:310)

Som det ses, er der tale om en inddragelse af barnet i hverdagens brug af skriftsprog som praksisprog, oplevelsessprog og udtryksmiddel og ikke om indlæring af isolerede delfærdigheder. Så her har indkultureringspædagogikken flere lighedspunkter med den nye skriftsproglighed end med lydmetoden.

Design – den interessestyrede læsning

I sin artikel omtaler Lützen begrebet *design* fra den nye skriftsproglighed som modsætningen til den lineære læsning af en traditionel bogtrykt tekst. I moderne multimodale tekster giver billedets rumlige organisering mulighed for flere veje gennem teksten. Man kan starte i midten, i et hjørne, i en figur eller i

en billedtekst før brødteksten. Man kan med andre ord selv designe sin vej gennem 'tekstlandskabet', som Lützen udtrykker det.

Med de mange visuelle muligheder for at vælge sin egen læsevej gennem en moderne skærmttekst har læseren fået en frihed, som bogen normalt ikke tilbyder. I skolens begynderundervisning med lydmetoden som dominerende praksis, findes der ikke en tilsvarende frihed til interessestyret læsning. Inden for et snævert udbud af skoletekster vælger de voksne, hvilke læsebogssystemer, arbejdsbøger og 'frilæsningsbøger' klassen skal læse. Og læsestof fra populærkulturen eller andre autentiske ikke-skoletekster er på forhånd udelukket. Men inden for whole language- og indkultureringspædagogikken ser man helt anderledes på den sag. Selvfølgelig kan man ikke direkte sidestille den interessestyrede læsning af en digital hjemmeside med muligheden for i skolen selv at vælge de bøger eller blade, man gerne vil kigge i og have hjælp til at læse. Og så alligevel. I begge tilfælde designer barnet sin vej gennem 'tekstlandskabet'. Følgende er et udsnit fra artiklen Kjertmann 2011:

'Vi skal ikke censurere, hvad begynderlæserne vil læse. De skal have adgang til et bredt udvalg af teksttyper og genrer. Hvis vi fravælger fagbøger, blade, kataloger, tegneserier og andre tekster fra populærkulturen, fordi vi mener, at de er uden litterær eller dannelsesmæssig værdi, ikke har de rette holdninger eller mangler kvalitet i sprog og læsbarhed, så risikerer vi at fjerne netop den bog, som ellers ville vække Frederiks interesse for at læse, *Våben gennem tiderne*, som har billeder og et emne, der fascinerer ham. Er teksten for svær for ham, kan hans 'højtlæser' (kammerat fra klassen over) læse den sammen med ham og udpege spændende ord, som han kan skrive på kort, som Frederik kan gemme. Kortene kan de så tale om næste gang, og læreren kan bruge dem til bogstav-lydarbejde med ham: våben/åben/ben/en osv. Også populærkulturens computerspil og kortspil kan med fordel udnyttes som et potentiale i undervisningen. Læs om dette i Fast 2009 side 141 ff.'

Jeg finder, at den interessestyrede læsestart er endnu et iøjnefaldende fællestræk ved indkultureringspædagogikken og den nye skriftsproglighed.

Nyt sprogsyn

Til sidst vil jeg omtale tre forhold, der alle på afgørende vis adskiller den nye skriftsproglighed, herunder indkultureringspædagogikken, fra den gamle skriftsproglighed, lydparadigmet. Det drejer sig om

- sprogsynet
- synet på barnet som skriftsprogslærende
- nye skriftpædagogiske magtforhold.

Med den nye skriftsproglighed er der sket et skift fra et strukturalistisk sprogsyn mod et mere funktionelt og socialt orienteret sprogsyn. Peter Heller Lützen sammenfatter det i formuleringen 'Der er med andre ord et nyt videnskabeligt paradigme for sprogstudier'. Forskellen i den pædagogiske udmøntning af den gamle skriftsproglighed og den nye skriftsproglighed er overbevisende formuleret af Brian Street med hans begreb *autonomous model of literacy*, hvor skolen underviser i læsning og skrivning efter en universel model uafhængig af den lokale kultur og elevernes hverdagserfaringer (den gamle skriftsproglighed), sat op over for en *ideological model of literacy*, hvor de sociale, kulturelle, økonomisk og religiøse sammenhænge, som eleverne indgår i, danner udgangspunkt for skolens undervisning (Fast 2009, side 141 f.).

Med den nye skriftsprogligheds ønske om at lade barnet have fri adgang til at møde skriftsproget i den populærkulturelle verdens mange digitale og trykte tekster og spil, har vi tydeligvis at gøre med en

ideological model of literacy. Også i indkultureringspædagogikken gør den frie adgang til populærkulturen sig gældende, side om side med den daglige, uformelle praksisindføring i dagligdagens brug af skriftsprog, så her har vi også en *ideological model of literacy* i Brian Streets forstand. Derimod er den nuværende begynderundervisning efter lydmetoden i skolen helt klart en *autonomous model of literacy*.

Nyt syn på barnet som skriftsproglærende

Læseeksperternes nuværende magtposition som en autoritet, der gennem deres indflydelse fra top til bund i det læsepædagogiske beslutningshierarki i praksis bestemmer, hvordan der skal undervises i skolens begynderundervisning, står som et sidste levn fra en tid, hvor alene beherskelsen af skrift gav magt.

Det vi nu oplever med den nye skriftsproglighed og med den frie og lige adgang til de elektroniske medier, er den endelige demokratisering af skriftsproget. Nu kan alle voksne omkring barnet læse og skrive, og dermed er læseeksperternes historisk bestemte magtposition truet. De eksplicite antiautoritære træk i den nye skriftsproglighed finder vi også i indkultureringspædagogikken, hvor man vender det traditionelle pædagogiske magtforhold mellem voksen og barn helt på hovedet og giver det enkelte barn hovedrollen i sin vej mod at erobre det nye sprog, skriften. Her udtrykt af Assar Thorsjö, en af pionererne i indkultureringspædagogikken:

Børnene er vore læremestre. En stor tak til alle børn, som viser, hvordan de tænker, og viser deres strategier i mødet med skriften, og når de lærer. Vi lærer af dem og får en øget kompetence og en måde at forholde os på, som hele tiden forandres. Dette forudsat, at jeg og du har to store ører og en lille mund. (Thorsjö 2006:82)

Det er da et nyt syn på barnet som skriftsproglærende! Læs mere om denne pædagogik i Kjertmann 2014.

Nye pædagogiske magtforhold

Også de voksne omkring barnet, forældre, pædagoger og lærere, vil opleve forandringer i deres roller som formidlere af skriftsproget, efterhånden som den nye skriftsproglighed slår igennem. Forældre og pædagoger vil blive opfordret til at se på de mere seriøse af populærkulturens tekster og spil som værdifulde, interessevækkende faktorer i barnets skriftsprogstilegnelse. Og lærerne vil skulle vænne sig til at være mindre afhængige af forlagsfremstillede skoletekster og i stedet i højere grad inddrage autentiske tekster i undervisningen, såvel trykte på papir som digitale på skærm. Alt dette som led i en udvikling, hvor læseeksperternes nuværende autoritet gradvis bliver mindre og mindre af dem enkle grund, at vi nu lever i et fuldtudviklet skriftsamfund, hvor alle voksne omkring barnet kan læse og skrive. Læs mere herom i Kjertmann 2014.

I det hele taget vil hjemmenes og forældrenes rolle som deres børns bedste lærere komme mere i fokus i fremtiden. Peter Heller Lützen udtrykker det således:

Man taler ofte om, at hjemmene skal bakke op om skolen, men ud fra en literacy-tanke kunne man også sige, at skolen skal støtte hjemmene, for det er der, vi lever det meste af vores liv, og det er der, vi beskæftiger os med ting, der interesserer os. *I den forstand burde skolen satse mere på at understøtte de sprogprocesser, som vi spontant og af egen fri vilje indgår i.* (min fremhævnning).

En stor tak til Peter Heller Lützen for hans inspirerende artikel.

Kjeld Kjertmann, ph.d, tidligere lektor i dansk sprog og læsning ved DPU

Litteratur

- Fast, Carina 2009: *Literacy – I familie, børnehave og skole*. Forlaget Klim, Aarhus
- Goodman, Kenneth 1986: *What's Whole in Whole Language?* Richmond Hill. ON: Scolastics
- Kjertmann, Kjeld 2002: *Læsetilgængelse – ikke kun en sag for skolen*. Alinea, København
- Kjertmann, Kjeld 2004: Indkulturering – et nyt fagdidaktisk felt. I: Karsten Schnack (red.): *Didaktik på kryds og tværs*. Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, København
- Kjertmann, Kjeld 2011: Pligtlæsning og lystlæsning – den uformelle læsnings didaktik. I: *Læsepædagogen nr. 3/2011*, side 14-22
- Kjertmann, Kjeld 2014: *Indkulturering – en ny læsestart I takt med tiden*. Syddansk Universitetsforlag, Odense (udkommer efteråret 2014)
- Smith, Frank 1988: *Joining the Literacy Club*. Heinemann, Portsmouth, New Hampshire, London
- Smith, Frank 2012: *Understanding Reading*. Sixth Edition. Routledge, New York and London
- Söderbergh, Ragnhild 2011: *Læse, skrive tale. Barnet erobrer sproget*. Akademisk Forlag, København
- Thorsjö, Assar 2006: Tidlig skrive- og læseglæde. I: Vibeke Bolt og Martin Jørgensen (red.): *Læsning – teori og praksis*. KvaN, Aarhus.
- Öjaby förskola 2004: *Skriv- och läsglädje i förskolan. Om små barns naturliga vilja att bli medlemmar i skriv- och läsklubben*. Öjaby förskola, Växjö, <http://www.vaxjo.se/ojabyforskola>